

RECENZIE DE CARTE

MIHAELA FRUNZĂ, *EXPERTIZĂ ETICĂ ȘI BIOETICA. STUDII DE CAZ, EDITURA LIMES, CLUJ-NAPOCA, 2010, ISBN: 978-973-726-558-6.*

Mircea LEABU
Institutul "Victor Babeș"

Pe la mijlocul secolului al XIX-lea Ion Heliade Rădulescu, preocupat de crearea unei literaturi naționale, îndemna tinerii „Scrieți, băieți, orice, numai scrieți!”. Se simțea atunci un gol semnificativ în identitatea culturii românești pe care literatura și-ar fi propus să-l umple. Îndemnul, deși poate părea a încuraja cantitatea în dauna calității, apela, în contextul în care a fost formulat, la scrisul cu conștiința curată, cu asumarea responsabilității creației. De ce această rememorare a unei situații de la începutul creării unei culturi de elită în societatea românească? Ei bine, putem considera că ne aflăm într-o situație asemănătoare astăzi, dacă ne referim la literatura de etică aplicată în țara noastră. Ceea ce ne deosebește este că nu ar mai fi nevoie de asemenea îndemnuri deoarece această disciplină filosofică are deja tineri preocupați de problemă, preocupați să scrie, preocupați să adapteze tradiția culturală și spiritualitatea românească la conceptele eticii aplicate uzitate în arealurile în care aceasta, cu corolarul ei bioetica, face obiectul unor preocupări provocatoare de mai bine de o jumătate de secol. În plus, etica aplicată are în România actuală și magisteri preocupați de formarea acestor tineri.

Trecând dincolo de faptul că societatea românească este într-un moment de derută morală profundă, să revenim la subiectul acestor rânduri, anume creația românească de etică aplicată în domeniul medical, încercând o opinie a unui jucător nespecialist al domeniului, preocupat de etică, dar venind din cercetarea biomedicală. Opinia este prilejuită de apariția recentă, la editura Limes, Cluj-Napoca, a volumului intitulat „Expertiza etică și bioetica. Studii de caz”, scris de Mihaela Frunză. Cartea este o culegere de articole publicate între

2007 și 2010 în diverse reviste de specialitate, texte care se subsumează temei generale bioetica, la care autoarea a adăugat ca introducere un eseu cu titlul „Expertiză etică și reflecție filozofică – contradicție sau complementaritate?” Autoarea reușește prin acest eseu să provoace interesul cititorului, indiferent că este un filosof al moralei, un familiar al eticii aplicate, un proaspăt interesat al domeniului, sau chiar un cititor accidental, atras de problema comportamentului moral și interesat de titlul volumului. De ce fac această afirmație legată de reușita în a provoca interesul cititorului? Pentru că prin acest text introductiv se deschide o ușă generos de largă oricărui cititor din categoriile amintite. Încă din primul paragraf se punctează, prin memorarea punctului de vedere al lui Gilles Lipovetsky și printr-un citat din Michael Davis, interesul în permanentă creștere față de etică prin care primul secol al mileniului al II-lea a debutat. Este un argument pentru a-i da dreptate lui André Marlaux care ar fi afirmat că „Le XXe siècle sera religieux ou ne sera pas”. Chiar dacă afirmația este mai degrabă apocrifă (Marlaux însuși părănd a nu și-o recunoaște), în raport cu opiniile acestuia exprimate în varii ocazii sau texte, s-ar desprinde ideea că secolul în care ne aflăm este preconizat a fi spiritual până la mistic. Dacă rămânem la o asemenea explicație, putem include în această misticitate, respectiv spiritualitate, și grija pentru etică, cu preocupările de a face din aceasta o disciplină cu aplicabilitate practică. Societatea contemporană se întoarce cu fața spre moralitate din ce în ce mai pregnant, odată cu creșterea provocărilor sociale sau profesionale care ar încuraja mai degrabă o tendință inversă. Societatea, prin sporirea acestor preocupări, iată, se comportă ca un organism viu, la care spiritul de conservare acționează aparent inconștient.

Există subluminal grija că multe dintre dezvoltările științei și tehnologiei pot avea efecte dezavantajoase pentru om și pentru mediul în care acesta viețuiește, la care s-a adaptat printr-un proces de foarte lungă durată. Iar această grijă nu este neapărat datorată fricii de nou, ci este indusă de (i) unele schimbări evidente în comportamentul uman impuse de dezvoltarea societății, (ii) unele efecte îngrijorătoare produse de activitatea umană asupra mediului, sau (iii) pericolul dezechilibrelor ecologice, pentru a menționa doar cauzele mai evidente. Așadar, preocuparea pentru etică și pentru aplicarea acesteia în viața societății, în general, și diverselor domenii de activitate, în particular, reprezintă o rezultantă a dezvoltării culturale a umanității. Această preocupare este încurajată de autoare în capitolul de deschidere al cărții prin două subtitluri provocatoare „Nimeni nu este expert în etică, nici măcar filosofii” și „Chiar dacă toți oamenii

au cunoștințe de etică, filosofii sunt singurii experți în etică”. De aici generozitatea de care vorbeam în deschiderea ușii celor interesați și sensibili la etică în acțiunile lor. Din acest capitol se extrage o concluzie utilă, chiar dacă nu explicit formulată: etica aplicată nu se poate face decât prin colaborarea dintre filosofii moralei, experții în etică și profesioniștii diferitelor domenii care au mai întâi sensibilitate pentru aspectele etice și apoi dovedesc o vocație etică. Putem parafraza îndemnul rădulescian prin: ”veniți, băieți, chiar dacă vă este greu, veniți și vă implicați”. Așa se va putea contribui la asanarea morală a umanității și vom deveni mai precauți în dezvoltarea societății fără a se sări peste etape, ignorând nejustificat riscurile.

Se trece apoi la lucruri mai de substanță care evidențiază formarea intelectuală de bază a autoarei: filosofia. Ce trebuie de la bun început menționat este faptul că, în ciuda diversității de teme abordate din perspectiva bioeticii, cartea nu pare a fi lipsită de omogenitate, reușindu-se păstrarea unui parcurs unitar prin filonul etic bine fundamentat.

Al doilea text, intitulat „Opțiuni etice și metamorfoze ale corpului”, abordează aspecte legate de transplantul de organe dintr-o viziune fenomenologică. Nu sunt însă ignorate nici aspectele pur medicale care se reflectă în capacitatea tehnică de a rezolva complicatele probleme ridicate de noile ipostaze în care se plasează donatorii (dacă aceștia sunt donatori vii, sau aspectele legate de criteriile de stabilire a morții cerebrale pentru donatorii decedați), respectiv primitorii. Analiza fenomenologică este însă extinsă, cu evident teme, asupra aparținătorilor, fie ei ai donatorului sau ai primitorului. Până la urmă, analiza efectuată reafirmă complexitatea problemelor etice care vor trebui să determine regândirea abordărilor prin prisma tradițiilor culturale, inclusiv religioase, pe baza efectelor asupra sănătății pacienților și a donatorilor vii, a eventualelor recompense, a transparenței și confidențialității. Altfel spus, aspectele etice legate de transplant trebuie să se acomodeze cu aspectele etice sociale.

Următoarele două capitole abordează provocări etice legate de transplantul de rinichi. Înainte de a-mi exprima punctul de vedere asupra acestor capitole voi face o observație critică. Autoarea pare a nu-și fi stabilit cititorul țintă pentru carte. De ce spun aceasta? Pentru că textele au fost preluate în limba în care au fost scrise inițial, iar cartea nu este tributară turnului Babilonului prin conținut, dar riscă să fie prin formă. Dacă autoarea ar fi țintit cititorii din lumea largă (și s-ar îndreptăți o astfel de țintire) ar fi trebuit să scrie întreaga carte în

limba engleză; dacă ar fi țintit cititorii români (și, iarăși, s-ar îndreptăți și această țintire) autoarea ar fi trebuit să traducă în românește și articolele publicate inițial în limba engleză. Să revenim la capitolele privind transplantul renal.

Primul se referă la problemele etice ridicate de transplantul de rinichi cu donatori vii neînruțiți cu primitorul. Referindu-se la situația acestei proceduri medicale în România, autoarea evidențiază implicațiile tradiției culturale, educației și religiei în starea de fapt. În radiografierea realităților domeniului, nu este ignorat riscul mare, recunoscut și de profesioniști, al transplantului renal. Concluziile desprinse din acest studiu de caz evidențiază progresele realizate în România pentru procedura de transplant renal, cu precădere de la donatori decedați, dar arată că, în ciuda relativei deschideri legislative, numărul de donatori vii, neînruțiți cu primitorul, este foarte redus.

Celălalt capitol este un studiu de caz referitor la activitatea de donare de rinichi pentru transplant a membrilor sectei religioase „Creștinii lui Iisus”. Într-o atentă analiză sunt enumerate comparativ motivele altruismului fundamentat etic, respectiv religios pentru aceste donări de rinichi către primitori neînruțiți. Sunt ridicate probleme legate de autonomia deciziei de a dona organul, dar concluziile conduc din nou la corelarea aspectelor etice legate de actul în sine cu tradițiile sociale, religioase, ideologice ale culturii căreia îi suntem tributari.

În aceeași viziune a eticii aplicate ca domeniu ce trebuie să țină cont de tradițiile sociale și religioase, se așază capitolul intitulat „O perspectivă etică asupra xenotransplantului”. Se accentuează aici riscurile medicale ale unei asemenea abordări, esențialitatea unor asemenea experimente care produc suferință atât primitorului (omul) cât și donatorului (animal fie el din ordinul primatelor, sau nu), incompatibilitatea dintre om și anumite animale în unele religii. Este amintită chiar și propunerea de a se face experimentele de xenotransplant pe subiecți aflați în stare permanent vegetativă, care rămâne discutabilă din punct de vedere etic. Concluzia este însă una de acceptabilitate a cercetărilor, dar sub rezerva existenței unei reflecții etice permanente asupra argumentării unor decizii raționale în situațiile controversate.

Un capitol interesant prin analiza etică pe care o dezvoltă, este cel intitulat „Responsabilitate și grijă în cazul octupletelor Suleman”. Această analiză din perspectivă etică a cazului scoate în evidență cum comportamentul moral atât sub aspectul eticii sociale, care implică și respectarea legilor și normelor în vigoare, cât și al altor considerente care au o tradiție culturală și religioasă, a dus la o situație, la un rezultat care a determinat controverse. Acestea tot de natură

etică. Ei bine, Nadya Suleman a respectat regulile referitoare la destinul embrionilor obținuți prin fertilizare *in vitro* și, nedorind nici să doneze embrionii excedentari, nici să accepte distrugerea lor la termenul limită de stocare și dorindu-și încă un copil (pe lângă cei șase deja existenți, ca urmare a cinci anterioare implantări) a decis implantarea tuturor celor șase embrioni încă disponibili. Rezultatul a fost nu încă șase copii, câți ar fi fost de anticipat, ci opt, datorită faptului că doi dintre embrionii implantați s-au divizat. De aici controversesele de natură etică ce sunt atent examinate. Plecând de la principiul autonomiei, principiu fundamental al bioeticii în accepțiune anglo-americană, dar și europeană, autoarea extinde analiza prin discutarea raportului responsabilitate/iresponsabilitate și ajungând la etica grijii. Se desprinde, în mod evident, ca o concluzie faptul că responsabilitățile etice trebuie împărtășite în aceeași măsură de toate părțile interesate, în cazul discutat de mamă și medicul implicat, în primul rând, după care de ceilalți factori care s-au considerat obligați să se implice (mass media, societatea civilă, eticienii).

Penultimul capitol al volumului este un argument suplimentar al comentariului de mai sus referitor la caracterul prin excelență spiritual al secolului XXI. Abordează aspectele etice ale medicinei spirituale și terapiei prin rugăciune (de fapt terapia mediată prin/de rugăciunea terților). Personal am cunoștință de medici care se roagă în momente critice, pentru rezultate pozitive ale actului medical. Ce nu știu este dacă se roagă pentru dobândirea sănătății pacientului, sau pentru reușita actului lor medical. Autoarea, după ce analizează creșterea preocupărilor medicinei occidentale în direcția supusă atenției și după ce prezintă sumar studii de caz, abordează implicațiile etice ale unor asemenea abordări terapeutice. După aceste considerații, concluzia pare a fi una explicabilă pentru un etician: terapia prin rugăciune este departe de a fi acceptată de practica medicală, fiind defavorizată de inexistența unor metode științifice de testare. Nici măcar dezbaterile publice nu pot ajuta în acest moment, în primul rând pentru că nu sunt tentante pentru cei prezumptiv interesați și apoi pentru că nu se pot baza pe date experimentale obținute cu acuratețe și metodologie adecvată, iar numărul de testări nu este suficient de mare.

Un singur demers din acest volum nu m-a convins: potrivirea cu tematica bioetică a ultimului text intitulat „etică, superstiție și laicizarea spațiului public”. De aceea, deși textul este scris cu nerv, iar punctele de vedere ale autoarei, referitoare la dezbaterile legate de introducerea pașapoartelor biometrice și implicarea bisericii în acestea, sunt pertinente, îmi rezerv dreptul de a nu insista,

deoarece consider tema puțin în afara eticii aplicate legată de actul medical. Totuși merită menționat faptul că, spre sfârșitul acestui capitol, punctând concluzia că este nevoie de o dezbateră etică în societate, autoarea își pune speranța în centrele de bioetică pentru dezvoltarea acestei deprinderi în societatea românească.

În sfârșit, cartea are calitatea de a ridica probleme, chiar dacă nu propune soluții pentru acestea. De altfel mă și întreb dacă autoarea și-a asumat vanitatea de a găsi și propune soluții. Mai degrabă, atât cât o cunosc pe Mihaela Frunză, ceea ce și-a propus este corelat cu ceea ce a realizat: semnalarea la nivelul societății românești a complexității aspectelor etice legate de activitatea medicală. Este un demers care merită o deosebită atenție, deoarece este nevoie de o sensibilizare a societății românești față de etica medicală fie că vizează activitatea de cercetare, fie pe cea clinică. Ceea ce pot desprinde, în mod subiectiv poate, din lectura cărții semnate de Mihaela Frunza este că scrie cu evidentă bucurie, cu conștiința curată și cu responsabilitate, ca să revin la reflecțiile de început ale acestei recenzii.